

“SAĞLIKLA İLGİLİ ŞARKILARDA GEÇEN “YARA” VE “MERHEM” KAVRAMLARININ İNCELENMESİ: DOKÜMAN ANALİZİ”

İD Arif Hüdai Köken¹, İD Filiz Bulut², İD Kemal Özyurt³, İD Mustafa Atasoy⁴

¹Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Kırşehir

²Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Kahramanmaraş

³Kayseri Acıbadem Hastanesi, Dermatoloji Kliniği, Kayseri

⁴İstanbul Memorial Ataşehir Hastanesi, Dermatoloji Kliniği, İstanbul

ÖZET

Amaç: Bir şiir (güfte) ile uygun bir müziğin (beste) ahenkle bir araya gelmesiyle şarkı oluşur. Türk müziğinde “makamlar” ve “usuller” olarak adlandırılan birçok farklı müzikal ölçü dizisi bulunmaktadır. Sağlık, hastalık ve hekimle ilişkili kavramlara kültürel ürünlerden şarkı sözlerinde sıkça karşılaşılmaktadır. Bu çalışmada hekim ve sağlıkla ilgili şarkılarda geçen “yara” ve “merhem” kavramları ve şarkılarda kullanım sıklığı açısından “makamlar” ve “usuller” özelinde hastalık-tedavi-kültür ilişkisinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

Materyal ve Metot: Çalışma tanımlayıcı nitelikte bir araştırmadır. “Türkülerdeki Hekimlik ve Sağlıkla İlgili Türküler” kitabında yer alan, içerisinde “yara” ve/veya “merhem” sözcüklerinin geçtiği şarkılar doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Bulgular: Şarkılarda geçen “yara/yare” sözcüklerinin birçok anlamda kullanılmakla birlikte en çok “aşk

acı” anlamında kullanıldığı ve “merhem” sözcüğünün kullanımı ile dert-derman ilişkisinin kurulduğu saptanmıştır. İncelenen eserlerin en çok “hicaz” makamı ile ve “düyek” usulü ile icra edildiği tespit edilmiştir.

Tartışma ve Sonuç: Aşka bağlı meydana gelen ruhsal olumsuzlukları nitelemek için “yara” ve “merhem” kavramlarının kullanılmasının nedeni dermatolojik lezyonlardan olan “yara”nın insanları psikolojik ve sosyal açıdan etkilediği ve tedavisinin ağırlıklı olarak “merhem” ile yapıldığı gerçeğine dayanmaktadır. Şarkıların daha çok hicaz makamı ile söylenmesi, bu makamın insanda yarattığı etki ile yara ve merhem kavramlarının “aşk acısı” anlamında kullanılması arasında bir ilişki kurulabilir. Anadolu insanının aşka olan hürmetinin insana alçakgönüllülük verdiği düşünülen hicaz makamının “aşk” derdine düşmüş kişide oluşan “yara”yı iyileştirebilmek için tevazu duygusunu geliştiren bir terapi uygulaması olarak kendisini göstermiş olabilir.

Anahtar kelimeler: Şarkı, tıp, kültür, yara, merhem.

C	İLETİŞİM İÇİN: Arif Hüdai Köken Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Tıp Fakültesi Bağbaşı Yerleşkesi, 40100, Merkez, Kırşehir, Türkiye arifhudaikoken@hotmail.com				
ORCID	AHK https://orcid.org/0000-0003-2188-4741	ORCID	FB https://orcid.org/0000-0002-3674-8294	ORCID	KÖ https://orcid.org/0000-0002-6913-8310
ORCID	MA https://orcid.org/0000-0003-1904-9878				
✓	GÖNDERİLDİĞİ TARİH: 05 / 09 / 2024 • KABUL TARİHİ: 13 / 01 / 2025				

AN EXAMINATION OF THE CONCEPTS OF “WOUND” AND “OINTMENT” IN HEALTH-RELATED SONGS: A DOCUMENT ANALYSIS

ABSTRACT

Objective: A song is created by harmoniously combining a poem (lyrics) with suitable music (composition). In Turkish music, there are numerous musical scales known as “makamlar” and rhythmic patterns called “usuller.” Concepts related to health, illness, and the physician are frequently encountered in song lyrics as cultural products. This study aims to reveal the relationship between disease, treatment, and culture through the concepts of “wound” and “ointment” in songs related to physicians and health, focusing on the frequency of their use and the specific “makamlar” and “usuller” employed.

Material and Method: This study is descriptive in nature. Songs containing the words “wound” and/or “ointment” from the book “Physicians in Folk Songs and Folk Songs About Health” were examined using the document analysis method.

Results: Although the words “wound” are used in many contexts in the songs, they are most commonly used to mean “heartache”, and the use of the word “ointment” establishes a relationship between affliction and remedy. It was found that the examined works are most often performed in the “Hicaz” mode and the “Düyek” rhythm.

Discussion and Conclusion: The use of the concepts of “wound” and “ointment” to describe the psychological distress caused by love is based on the fact that “wound”, as a dermatological lesion, affects people psychologically and socially and is primarily treated with “ointment.” The frequent performance of these songs in the Hicaz mode suggests a connection between the impact of this mode on people and the use of the concepts of “wound” and “ointment” to mean “heartache.” The respect for love among the people of Anatolia might have shown itself as a therapeutic practice, where the Hicaz mode, believed to instill humility, helps heal the “wound” caused by love by fostering a sense of humility in those afflicted by love's sorrow.

Keywords: Song, medicine, culture, wound, ointment.

GİRİŞ

Kültür, insana veya topluma ait günlük alışkanlıklar ve toplumsal yargıların bir yansıması olarak maddi ya da manevi değerler bütünü olarak ifade edilmektedir.¹ Bireyin kişiliğinin, davranışları ve belli bir olay karşısındaki tutumunun şekillenmesinin ötesinde, toplumsal düşünce ve davranış normlarının da kültür sayesinde geliştiğini söylemek mümkündür.² Kültürün ana unsurlarından bir tanesi de sanattır. Kültür ve sanat ilişkisi bağlamında müzik, kültürün adeta iştirilebilen bir hali olarak düşünülmektedir.¹ Müzik, insanların uyumlu seslerle duygu ve düşüncelerini ifade etmek için kullandıkları farklı türleri olan ortak araçlardan birisidir.³ Bu araç insanlar üzerinde oluşturduğu etki sayesinde üzüntü, sevinç, kahramanlık, heyecan ve sevgi gibi insana veya topluma ait birçok duyguyu ifade etmek için kullanılan bir sanat haline dönüşmüştür.⁴ Müzik kültürü, aktarılması istenen duygu ve düşüncenin toplumun kültürel özellikleriyle şekillenmiş ve sanatın icrasında kendisini göstermiştir.⁵

Tüm sanat dalları arasında insan benliği üzerinde belirgin bir etki oluşturan müzik, ses/duygu ve ses/anlam yapısı olarak iki kısımdan oluşmaktadır. Müziğin bu yapısı tüm sanat dalları içerisinde onu özel bir konuma getirmektedir.⁶ Sahip olduğu bu özellikten dolayı toplumlara ait kültürel yapıların korunmasına ve kültürel özelliklerin nesiller boyu

aktarılmasına aracılık etmiştir.¹ Müzik türleri Anadolu'nun zenginliğini besleyerek kültürel aktarımlar yoluyla toplumsal değişimlere neden olmuştur ve olmaktadır.² Bu toplumsal değişimlere neden olan sanat türlerinden biri olan şarkı ise bir şiir (güfte) ile uygun bir müziğin (beste) ahenkle bir araya gelmesiyle oluşur. Bu nedenle musikide şarkı, güfte ve bestenin terennümü olarak ifade edilir.⁷ Bu bağlamda, içerik olarak son derece zengin olan kültürümüzün şarkılara güfte teşkil eden sözleri musikimizi dünyada müstesna bir konuma taşımaktadır. Musiki ve söz birlikteliği bu sayede sadece bir nağme değil aynı zamanda bir aydınlanma aracı haline dönmektedir. Başka bir deyişle musiki ve güfte birlikteliğinin bir ürünü olarak karşımıza çıkan şarkılar, Anadolu insanının hissiyatını köklü bir medeniyet ürünü olarak günümüze taşıyan sanat eserleri olmaktadır.⁸

Türk müziğinde “makamlar” ve “usuller” olarak adlandırılan birçok farklı müzikal ölçü dizisi, bu şarkıların derinliğini ve çeşitliliğini artırarak Anadolu kültürünü zenginleştirmiştir. Bu bağlamda geleneksel birçok enstrümanın ve vokal performansın köklerini oluşturan bazı Türk müziği makamları şunlardır: Hicaz, hüzzam, rast, nihavent, uşşak, segah, saba, kürdilihicazkâr, çargah, bayati, nikriz, şehnaz, buselik, suzinak, acemaşiran, kürdî, neva, sultaniyegâh.⁹ Bu makamlar ve usuller, Türk müziğinin temel yapı taşları olarak müzikal anlamda köklü bir miras oluşturmıştır.

Bu müzikal miras, sadece Türk müziğinin gelişimine değil aynı zamanda tıpta müzikle tedavi/terapinin gelişimine de katkıda bulunmuştur. Müziğin bir tedavi yöntemi olarak kullanılmasının tarihi bu bakımdan çok eskidir. Tıp tarihi incelendiğinde insanların duygusal ve zihinsel sağlığına olumlu etkileri olan müziğin çok çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanıldığı bilinmektedir. Eski Yunan mitolojisinde hekimliğin tanrısı olarak bilinen Apollon'un lir çalarak insanların sıkıntılarını gidermesi, tıbbın babası Hipokrat'ın çaresiz kalan durumlarda tapınaklarda ilahilerle tedavi girişimleri, Antik Roma'nın hekimi Galen'in akrep ve böcek sokmalarına karşı müziği panzehir olarak yorumlaması ve Türklerde Şaman davulu ve müziğinin tedavide kullanılması gibi örnekler ilk akla gelenlerdir.⁹

Sağlık, hastalık ve hekimle ilişkili kavramlara kültürel ürünlerden şarkı sözlerinde de sıkça karşılaşılmaktadır. Musiki ile söz birlikteliği açısından da incelediğimizde Anadolu'nun müzik sanatlarından birisi olan şarkılarda “yara” ve “merhem” kavramlarının şarkı güftelerinde sıkça kullanıldığı görülmektedir. Kullanımın ötesinde bu kavramların içerisinde bulunduğu şarkıların makamlarının ve usullerinin de değişkenlik gösterdiği bilinmektedir. Bu çalışma kapsamında şarkılarda “yara” ve “merhem” kavramları ele alınıp analiz edilecektir. Araştırmaya konu olan eserler içerisinde “yara” ve “merhem” kavramları ve beraberinde şarkılarda kullanım sıklığı açısından “makamlar” özelinde hastalık-tedavi-kültür ilişkisinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

MATERYAL ve METOT

Bu çalışma, doküman analizi yöntemiyle yapılan bir nitel araştırma olarak tasarlanmıştır. Doküman analizi, mevcut kayıt ve belgelerin incelenerek anlamaya çalışılan bir araştırma yöntemidir. Doküman analizi belirli bir konuyla ilgili basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir.¹⁰

Buna göre Salih Turhan, Abuzer Akbıyık ve Osman Güzelgöz tarafından hazırlanan, Sağlık Bakanlığı tarafından Ağustos 2011'de yayınlanan “Şarkılarda Sağlık ve Sağlıkla İlgili Şarkılar” kitabının birinci baskısı incelenmiştir. Şarkıların içerisinde “yara/yare” ve “merhem” sözcüklerinin geçtiği eserler tespit edilerek sırasıyla kaydedilmiştir. Her bir şarkı özelinde şarkının adı, makamı, usulü, güftesi, bestesi ve “yara” ve/veya “merhem” kelimelerinin şarkı sözleri içerisindeki kullanımı kitaptaki bilgilere göre yazılmıştır. Boş bırakılan başlıklar şarkılarla ilgili bilgi içermediği için yazılmamıştır.

BULGULAR

Kitap incelendiğinde içinde “yara/yare” ve “merhem” kavramları geçen toplam 39 adet şarkı tespit edilmiştir (Tablo 1).

Şarkıların güftekar ve bestekarlarının meslekleri Google üzerinden tarandığında hekim, eczacı ve veteriner olanlar tespit edilmiştir. Ancak bu veri bilimsel kaynaklardan elde edilemediği için doğrulanması gereklidir. Sağlık ve sağlık eğitimi ile ilişkisi olduğu tespit edilen bestekar/güftekarlar aşağıdaki gibidir:

- “Batan Gün Kana Benziyor” şarkısının güftekarı Necdet Rüştü Efe'nin İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde başladığı tıp öğrenimini yarıda bıraktığı saptanmıştır.¹¹
- Düyek usulü ile söylenen “ben şifa bekler iken” ve hümayun makamı ile söylenen “Dil hastaya agah-ı diliz” isimli şarkıların güftekarı Cahit Öney İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi 1951 yılında mezun olmuştur. 1970 yılında radyoloji öğrenimini SSK İstanbul Hastanesi'nde tamamlamıştır. Rize, Antalya, Muş, Ağrı, Kırklareli ve İstanbul'da tabiplik, sağlık müdürlüğü ve röntgen mütehassısılığı yapmıştır.¹²
- Hüseyini makamı ile söylenen “deva bulmaz, onulmaz yaresin sen” isimli şarkının bestecisi Ertuğrul Ottekin'in eczacı olduğu saptanmıştır. Ertuğrul Ottekin, 1969 yılında Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nden mezun olmuştur. 17 yıl serbest eczacı olarak çalışmış, Ankara Üniversitesi İbn-i Hastanesi'nden 2010 yılında baş eczacı olarak emekli olmuştur.¹³
- Kürdili hicazkar makamı ile söylenen “dünyama kıysan derdin adıysan” ve bestenigar makamı ile söylenen “emeğin boş yere onarılmaz bu yara” isimli şarkıların güftekarı Mehmet Turan Yazar'ın Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi mezunu olduğu ve yüksek lisans yaptığı tespit edilmiştir. Ankara, Denizli, Konya ve Adana'da Tarım Bakanlığına bağlı kurumlarda memur olarak çalışmıştır. 1977 yılında emekli olmuştur.¹⁴

Şarkılarda geçen “yara”, “yare” ve “merhem” sözcüklerine yüklenen anlamlar, şarkı metninin bütününe bakılarak çıkarılmıştır. Şarkılarda yara, yare ve merhem sözcükleri gerçek ve mecazi birçok anlamda kullanıldığı görülmektedir. Toplam 22 şarkıda geçen “yara” sözcüğü ve 11 şarkıda geçen “yare” sözcüklerinin en çok “aşk acısı” anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir. Toplam 10 şarkıda geçen “merhem” sözcüğü daha çok “çare, derman ve deva” anlamlarında kullanıldığı saptanmıştır. Sadece bir şarkıda “merhem” sözcüğü “em” şeklinde kullanılmıştır. Merhem sözcüğünün “em” biçiminde geçtiği şarkıda “teselli” anlamında kullanılmıştır (Tablo 2).

Tablo 1. İçerisinde “yara” ve/veya “merhem” kavramları geçen şarkılar						
No	Şarkı Adı	Makam	Usul	Güfte	Beste	Kullanım Şekli
1	Açmam açmam söyleyemem çünkü derinde	Hüzzam	Sengin Semai	Bedii Nedim Bey	Mehmet Yuru	Yare
2	Açmazsan eğer kalbime yâre-i hicran	Hicaz	Curcuna	Fitnat Sağlık	Yesari Asım Arsoy	Yâre
3	Akşam olunca yarelerim sızlar	Muhayyer Kürdî	Curcuna		Nazif Girgin	Yare
4	Batan gün kana benziyor	Muhayyer	Curcuna	Necdet Rüştü Efe	Sadettin Kaynak	Yare, yare, Merhem
5	Ben harabım yâr elinden hastayım çoktan beri	Suzinak	Müsemmen	Ahmet Uzel	Ahmet Uzel	Dert
6	Ben şifa bekler iken	-	Düyek	Dr. Cahit Öney	Rüştü Eriç	Dert
7	Ben yaralı ceylanım	Rast	-	-	Zeki Duygulu	Yara
8	Bende hicran yarısından da derin yara var	Hicaz	Düyek	Necdet Atılgan	Sadi Işılay	Yara
9	Bırak merhem saran dostum yaram merhemle bağdaşmaz	Büselik	Curcuna	Mehmet Turan Yazar	Metin Everes	Yara
10	Bir sihr-i tarâb nağme-i sazındaki te'sir	Sûzinak	Ağır Aksak	Rahmi Bey	Rahmi Bey	Yare
11	Biz ol âşıklarız kim dağımız merhem kabul etmez	Acem Aşiran	Devr-i Hindî	Yahya Kemâl Beyatlı	Refik Fersan	Merhem
12	Biz ol âşıklarız kim dağımız merhem kabul etmez	Bestenigâr	Devr-i Hindî	Yahya Kemâl Beyatlı	Emin Akan	Merhem
13	Biz ol âşıklarız kim dağımız merhem kabul etmez	Evcara	Aksak Semâi	Râmi Paşa	Bekir Sıtkı Sezgin	Merhem
14	Bu yara başka yara	Hicaz	Düyek	Zeki Uluruh	Muzaffer İlkar	Yara
15	Çekme zahm-ı dil için merheme zahmet cânâ	Muhayyer büselik	Zencir, Çiftedüyek	-	Dellalzâde İsmail Efendi	Merhem
16	Çiçekler yasta	Nihavent	Düyek	Mustafa Sevilen	Bâki Duyarlar	Yara
17	Dertleri zevk edindim bende neş'e ne arar	Kürdili Hicazkâr	Düyek	Sırrı Uzunhasanoğlu	Selahattin İnal	Yara
18	Deva bulmayacak mı kalbimdeki bu yara	Hüzzam	Düyek	-	Zeki Müren	Yara
19	Deva bulmaz, onulmaz yaresin sen	Hüseyinî	Curcuna	Azmi Aytaç	Ertuğrul Ottekin	Yare
20	Dil hastaya âgâh-ı diliz	Hümayun	Aksak	Dr. Cahit Öney	Rüştü Eriç	Merhem
21	Dil yaresini arındırarak yare bulunmaz	Hicaz	Aksak	-	Şevki Bey	Yare
22	Doktor ne için nabzımı aldın ele söyle	Hicaz	Aksak	Mustafa Reşid Bey	Şevki Bey	Yâre
23	Dünyama kıysan derdin adıysan	Kürdili Hicazkâr	Curcuna	Mehmet Turan Yazar	Faruk Şahin	Merhem
24	El çek tabip el çek yaram üstünden	Hicaz	Düyek	Erzur'u Emrah	Ali Şenozan	Yara
25	El çek tabip el çek yaram üstünden	Hicaz	Düyek	Emrah	Selahattin İnal	Yara
26	Emeğin boş yere doktor onarılmaz bu yara	Bestenigâr	Aksak	M. Turan Yazar	Faruk Şahin	Em Yara
27	Gönlüm yaralı bilmiyorum yâr bana n'oldu	Hicaz (Uzzal)	Türk Aksağı	-	Kadri Şengöçer	Yara
28	Gönül yarısından acı duyanlar	Hicaz	Curcuna	Mustafa Nâfiz İrmak	Selahattin Pınar	Yara
29	Göz göz oldu yüreğim o hicran yarısından	Rast	Düyek	-	Selahattin İnal	Yara
30	Hicran açmıştır sinede yara	Rast	-	Karac'oglan Sadi Hoşses	Sadi Hoşses	Yara
31	İçimde var gizli yara	Hüseyini	-	Mehmet Ataç	Mehmet Ataç	Yara
32	Lutfıyla tabip	Uşşak	Ağırca Aksak	Mehmed Halid Bey	Şevki Bey	Yare
33	Merhem koyup onarma	Acemşiran	Lenk Fahte	Fuzûlî	Sadettin Kaynak	Merhem
34	Nâ ümid-i aşka doktor var mı tıbbın çâresi	Uşşak	Ağır Aksak	-	Şekerci Cemil Bey	Yâre
35	Olmaz ilaç sine-i sad pâreme	Segâh	Curcuna	Namık Kemâl	Hacı Arif Bey	Yare
36	Öyle bir derde düştüm ki ağlarım	Hicaz	-	Mehmet Ataç	Mehmet Ataç	Yara
37	Öyle derin bir yara ki şifa bulmaz yıllar geçse	Rast	Düyek	Rafet Kurşunlu	Ali Şenozan	Yara
38	Yanık Ömer	Hüseyinî	Aksak	Sadettin Kaynak	Sadettin Kaynak	Yara
39	Yine bugün yarelendim	Muhayyer	Sofyan	-	-	Yara

Tablo 2. “Yara” ve “merhem” kelimelerinin kullanım şekilleri ve yüklenen anlamlar	
Kullanım Şekli	Yüklenen Anlam
Yara	yara, acı, dert, keder, sorun, problem, ruhsal travma, ıstırap veren, dert veren, aşk, aşk acısı, kara sevdâ, gizli aşk, imkansız aşk, yasak aşk, aşk-ı memnu ayrılık acısı, ölüm acısı, anne kaybının verdiği acı, evlat kaybının verdiği acı
Yare/Yâre	dert, çaresiz dert, büyük dert, aşk acısı, platonik aşk, acı veren, sevgilinin acı sözü, hüzn
Merhem	em (merhem yerine kullanılmış), deva, çare, derman, ayrılığın çaresi, teselli, avuntu

Şekil. İçerisinde “yara” ve/veya “merhem” kavramları geçen şarkıların makamları ve usulleri

Araştırma kapsamında tespit edilen şarkılar içerisinde “yara” ve/veya “merhem” kavramlarının kullanımına ilişkin bazı örnekler aşağıdaki gibidir;

- Hicaz makamı ve düyek usulü ile söylenen “el çek tabip el çek yaram üstünden” isimli şarkıda geçen “yara” sözcüğü “aşk acısı” anlamında kullanılmıştır:

El çek tabip el çek yaram üstünden
Sen benim derdime deva bilmezsin
Sen nasıl tabipsin yoktur ilacın
Yaram yürekterdir sarabilmezsin

- Hüzzam makamı ve sengin semai usulü ile söylenen “açmam açamam söyleyemem çünkü derinde” isimli şarkıda geçen “yare” sözcüğü “dert” anlamında kullanılmıştır:

Açmam açamam söyleyemem çünkü derinde
Bir yaresi var ki kanıyor kalb üzerinde
Billah bu acı durduracak kalbi yerinde
Bir yaresi var ki kanıyor kalb üzerinde

- Büselik makamı ve curcuna usulü ile söylenen “bırak merhem saran dostum, yaram merhemle bağdaşmaz” isimli şarkıda geçen “merhem” sözcüğü “deva”, “çare” ve “derman” anlamlarında kullanılırken “yara” sözcüğü “dert” anlamında kullanılmıştır:

Bırak merhem saran dostum, yaram merhemle
bağdaşmaz

Yaram bin başlı bir devdir, bu dev dirhemle
bağdaşmaz

Yürek yılgın, gönül kırılgın, temenni boş, teselli
boş

Cehennem burcu kar tutmaz, düğün matemle
bağdaşmaz

İncelenen eserlerde şarkıların makamları ve usulleri kelime bulutu ile gösterilmiş olup, kelimelerin büyüklüğü şarkıların icrasında kullanılan makamlar ve usullerin kullanım sıklığı ile orantılı bir şekilde gösterilmiştir (Şekil). İçinde yara/yare ve merhem sözcüklerinden en az birinin geçtiği şarkıların en çok “hicaz” makamı ile ve “düyek” usulü ile icra edildiği tespit edilmiştir. İçinde “merhem” sözcüğü geçen “biz ol aşıkınız kim dağımız merhem kabul etmez” isimli şarkının acem aşiran (devr-i Hindi usulü), bestenigar (devr-i Hindi usulü) ve evcara (aksak semai usulü) olmak üzere üç makamda ve usullerde icra edildiği saptanmıştır.

TARTIŞMA

Müzik, toplumu meydana getiren her bireyin gündelik yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır. Bu nedenle müzik toplum üzerinde derin etkileri olan sosyal bir olgu olma özelliği taşımaktadır. İnsanlar müziği duyguları ifade etme, estetik bir ürün ortaya koyma, eğlenme, iletişim kurma gibi amaçlarla kendi değerlerinin, tutumlarının ve benlik algılarının bir simgesi olarak kullanılmaktadırlar.¹⁵ İnsan yaşantılarının bir sonucu olarak oluşan kültür içerisinde müziğin önemli bir yeri vardır ve kitleleri etkileyen bir özellik barındırmaktadır.¹⁶ Müzik kültürü içerisinde sözlü ve yazılı aktarımın birlikte bulunması sanat eserinin aslına bağlı kalarak çoğaltılabilmesini sağlamakla birlikte bu sayede kalıcılığını koruyarak sonraki nesillere aktarılacak istenen duygu ve düşüncelerin ulaşmasını sağlamaktadır.⁵ Bu çalışmada “yara” ve “merhem” kavramlarının kullanıldığı sözlü ve yazılı aktarımla günümüze ulaşan Sağlıkla İlgili Şarkılar içerisinde 39 adet şarkı araştırmaya konu olan eser içerisinde tespit edilmiş ve tablo halinde sunulmuştur. Her bir tabloda şarkının adı, makamı, usulü, güftekarı, bestekarı ve “yara”/“merhem” kavramlarının kullanım şekilleri yazılmıştır. Bu şarkıların dört tanesinin bestekar ve/veya güftekarlarının tıp fakültesinden terk, hekim, eczacı ve veteriner olan kişiler olduğu görülmektedir (Kaynakların bilimsel niteliği göz önüne alındığında, bu bilgilerin ulaşılabilirse daha muteber kaynaklardan doğrulanması gerektiğini belirtmek isteriz).

Yapılan çalışmalarla müzik türleri ile insanın duygu durumu arasındaki ilişki anlaşılmaya çalışılmıştır. Hızlı tempolu müziğin mutluluk, korku ve kızgınlık, yavaş tempolu müziğin mutsuzluk ve hüznün gibi duygu durumlarla ilişkili olduğu açıklanmıştır.¹⁷ Türk musikisi genel olarak güfte ile anlatılmak istenen duygu ve düşünceye önem veren bir sözlü musiki özelliği taşımaktadır. Nağme ile süslenen güfte aktarılmak istenen duygu ve düşünceyi bu sanat eseri içerisinde kusursuz bir ifade şekline büründürmektedir.⁸ Anadolu insanının aşka olan hürmeti, aşk acısının kültürel boyutunu da aynı zamanda yansıtmaktadır bu nedenle şarkılara konu olduğu da sıkça görülmektedir.¹⁸ Araştırma kapsamında elde edilen bulgular göstermektedir ki sağlıkla ilgili şarkılarda “yara/merhem” kavramlarının konu olma şekli en çok aşk teması üzerinden dert-derman ilişkisi olarak şekillenmektedir.

Aşk acısının ortaya çıkardığı olumsuz duygu durumun, şarkının uygun bir makamda icra edilerek giderilmeye çalışıldığı geçmişte görülmektedir. Özellikle hicaz makamı, Türk musikisinde genellikle hüznü ve içsel bir atmosfer yaratmak için kullanıldığı belirtilmekte olup, bu makam Farabi’ye göre insana alçak gönüllülük verdiği ileri sürülmektedir.¹⁸ Alçak gönüllülük, birinin kendini diğerlerinden üstün görmemesini, başkalarına karşı tevazu göstermesini ifade etmektedir. Anadolu insanının aşka olan hürmetinin insana alçak gönüllülük verdiği düşünülen hicaz makamının “aşk” derdine düşmüş kişide oluşan “yara”yı iyileştirebilmek için, tevazu duygusunu geliştiren bir terapi uygulaması olarak kendisini göstermiş olabilir. Bu nedenle aşk hastalığının terapisi için şarkılarda bilerek ya da bilmeyerek daha çok hicaz makamı tercih edilmiş olabilir.

Farklı kaynaklarda çeşitli makamların iyi geldiği hastalıklar ve etkili olduğu gün içerisindeki zaman aralıkları tanımlanmaktadır. Ancak bu bilgiler bilimsel bir veri olma özelliği taşımamakla birlikte folklorik değere sahip bilgiler olduğu görüşü ağır basmaktadır. Çünkü eldeki bilgilerin muğlak oluşu, birbiriyle uyumlu olmayışı, bilimsel bir metodoloji kullanılarak üretilen bilgi niteliği taşımaması günümüzde kullanılabilirliği üzerinde mesafeli olunmasını gerekli kılmaktadır.¹⁹ Genel olarak şarkıların ana temasının aşk olduğu görülmektedir. Aşk derdine tutulan bir kişi de sürekli sevdiğini sayıklar, hastalanır yataklara düşer, başı ağrır, yüreği daralır, içi sızlar, iştahı azalır, yemelerden içmelerden kesilir, mahzunlaşır ve rengi solar. Öyle ki kültürümüzde verem hastalığı ile aşk hastalığı/kara sevda arasındaki benzerliği kurmak adına “ince hastalık” yakıştırması da yapılmaktadır. Araştırmaya konu olan eser kapsamında incelenen şarkı sözlerinde geçen “yara” kavramının daha çok aşk

acısı ve ilişkili dertleri nitelemek için mecazi anlamda kullanıldığı görülmektedir. “Merhem” kavramı ise genellikle aşk acısından kaynaklı dertlerin çözümünü derman ilişkisi temelinde mecazi olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu kavramlar özellikle aşkı ve meydana getirdiği derdin derinliğini vurgulamak için kullanılmakla birlikte anne veya evladın kaybindan mütevellit oluşan derin üzüntüyü ifade etmek için kullanıldığı da tespit edilmektedir. Ayrıca tespit edilen bu şarkıların makamlarına bakıldığında en çok hicaz makamıyla bestelendiği dikkatlerden kaçmamaktadır.

Müziğin, insan bedeni üzerindeki etkileri özelinde düşünüldüğünde, sağlıklı insanların ruhlarına olduğu gibi bunalımdaki insanların ruhlarına da hitap etmekte ve insan üzerinde olumlu etki yarattığı kabul edilmektedir.⁶ Dolayısıyla aşk acısı gibi çok derin bir duygunun ruhsal rahatsızlıklara neden olabileceği de düşünüldüğünde, bu derde düşen kişilerin tedavisi için müzikten faydalanılması ve özellikle hicaz makamının kullanılması doğal karşılanabilir. Aşk acısı karşısında çaresiz hissedilmesi ve bu çaresizliğin giderilmesi veya bir teselli arayışının dışavurumu olarak hissedilen duygunun hicaz makamında somutlaşması biçiminde de bir yorum getirilebilir. Örneğin hicaz makamı ile söylenen “gönül yarasından acı duyanlar” şarkısının sözleri incelendiğinde derin bir aşk acısı ve bu acının sonunda kişinin muradına ereceği bildirilmektedir. Yine hicaz makamı ile söylenen “el çek tabip el çek yaram üstünden” şarkısının sözleri incelendiğinde aşk acısına merhem olamayan hekime isyan edilmektedir. Yaranın yürekte olduğu ve ilacının olmadığı bir durum tarif edilerek hekimin bu yaraya çare olamayacağı sözlere dökülmüştür. “Öyle bir derde düştüm ki ağlarım” şarkısı incelendiğinde de benzer bir durum söz konusudur. Yara çok derindir ve “tabip”in yapabileceği hiçbir şey yoktur. Şarkılarda önce bir biçimde hekimden medet umulmuş (dert önce tabibe anlatılmış) ve şarkı sözlerinde dile getirilen duygular hicaz makamı ile buluşmuştur.

Türk musikisinin temel özelliğini belirleyen makam, etkili olduğu coğrafyalarda geçerli olan müzik sistemlerinin temelini oluşturmaktadır.²⁰ Musiki sahip olduğu melodik özellikler, repertuar ve çalgıları ile etkileyici bir geçmişin zarif ve güçlü bir sanat anlayışını temsil etmekte ve aynı zamanda kültürel aktarımlara aracılık etmektedir. Gerek nağmelerdeki gerekse de icralardaki farklılıklar, Türk musikisini özel ve ayrıcalıklı bir konuma getirmektedir. Türk musikisinde tarihin derinliklerinden günümüze kadar ulaşan sürede oluşan ve gelişen makamlar sadece kulakta hoş nağme bırakan bir sada olma özelliği göstermez, bunun yanında aktardıkları mesajlar ve duygular ile de musikinin özel bir yönünü oluşturur.²¹

Türk musikisinde usul, “vuruşlarının kıymeti birbirine eşit veya eşit olmayan, fakat mutlaka kuvvetli, yarı kuvvetli ve zayıf zamanların belli bir şekilde sıralanmasıyla meydana gelen, belli kalıplar halinde tesbit edilmiş sayı yahut vuruş grupları” olarak tanımlanmaktadır. Kuvvetli, yarı kuvvetli ve zayıf zamanların (vuruşların) farklı şekillerde sıralanması usuller arasındaki farklılaşmaya neden olmaktadır. Türk musiki, makamlar yönünden olduğu gibi usuller yönünden de çok zengindir.²² Geleneksel müzikte ritim kalıbı anlamında kullanılan usul ve aktarılmak istenen mesajın anlamına en uygun ölçü olarak da tanımlanmaktadır.²³ Bu nedenle aktarılmak istenen duyguyu daha derinden hissedebilmek için şarkıların makamları ve usullerini incelemek gerekir. İçerisinde “yara” ve/veya “merhem” sözcüklerinin geçtiği şarkıların daha çok aşk acısını ve bu acıdan mütevellit oluşan dertlerin dermanlarını tarif etmek için kullanıldıkları görülmektedir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular ışığında söz konusu şarkıların en çok hicaz makamı (10 adet şarkı) ve düyek usulü (10 adet şarkı) ile icra edildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra, diğer şarkılar incelendiğinde makamların ve usullerin ahenkli uyumu açık bir şekilde kendisini göstermektedir.

SONUÇ

Şarkılar, Türk toplumunun kültürel özelliklerini geçmişten günümüze aktaran sanat eserlerinden bir tanesidir. İçerik olarak son derece zengin olan kültürümüzün şarkılara güfte teşkil etmesi, Türk musikisini dünyada müstesna bir yere getirmektedir. Çünkü şarkı özelinde Anadolu toplumunun köklü geçmişinden kalan kültürel birikimi şarkılarla Anadolu’ya özgü sanat eseri olarak özgünlüğü ile dikkat çekmektedir. Bu özgün eserler güftelerinin yanında icra edildikleri makamlar ve usullerle de topluma ait duygu ve düşüncelerin aktarımında önemli bir konuma gelmektedir.

Araştırmaya konu olan kavramların şarkılarda kullanımı incelendiğinde, “yara” kelimesinin daha çok aşk bağı acı, dert, keder anlamında kullanıldığı ve “merhem” kelimesinin ise aşk nedeniyle oluşan acı, dert ve kederin devası, çaresi ve tesellisi gibi anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanım şekillerinin şarkıların icra edildiği makamlardan ve usullerden bağımsız olarak toplumun ortak kültürel zeminde aşk ile ilişkili kavramların dert-derman ilişkisi içerisinde tarif etmek için kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Bu durum sağlık ve kültür ilişkisinin bir yansıması olarak karşımıza çıktığı söylenebilir. Oldukça derin bir yara olan aşk acısını hafifletmenin başka bir yolu da uygun bir makam ve usulde icra edilen bir şarkıyı dinlemek/dinlettirmek olabilir. Dert anlatılması, hissedilen aşk acısının şarkı sözleri ile dile dökülmesi çekilen ıstırapı azaltırken makamlar yoluyla söylenmesi de ruhun bir biçimde huzura kavuşması için oldukça mühim olduğu düşünülebilir. Ayrıca aşk yarasının tedavisi için merhemi uygulayacak ya da bu derdi dinleyerek derde ortak olacak kişi ise şarkılarda karşımıza hekim ya da tabip olarak çıkmaktadır.

Aşka bağlı meydana gelen ruhsal olumsuzlukları nitelemek için “yara” ve “merhem” kavramlarının kullanılmasının nedeni dermatolojik lezyonlardan olan “yara”nın insanları psikolojik ve sosyal açıdan etkilediği ve tedavisinin ağırlıklı olarak “merhem” ile yapıldığı gerçeğine dayanmaktadır. Böylece “dert” ile “derman” ilişkisi şarkılarda kültürel açıdan bir ifade şekli bulmaktadır. Tüm bu hususlar dikkate alındığında “hastalık-tedavi-kültür” ilişkisi şarkılarda da kendisini göstermektedir.

*Yazarlar herhangi bir çıkar ilişkisi içinde bulunmadıklarını bildirmiştir.

KAYNAKLAR

1. İmİK Ü, Haşhaş S. Müzik nedir ve hayatımızın neresindedir? İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Derg 2021; 6: 196-202.
2. Çiftçi H, Belli S. Relationship between popular culture and music. J Int Manag Res 2016; 2: 178-178.
3. Uğur A. Müzik Coğrafyası: Türklerdeki coğrafya. Bilig 2015; 74: 239-260.
4. Somakçı P. Türklerde müzikle tedavi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2003; 15: 131-140.
5. Paşaoğlu S. Müzik kültüründe sözlü ve yazılı aktarım. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2009; 11: 143-159.
6. Akkuş Ü. Müziğin insan sağlığı üzerindeki yeri ve önemi. SBAD 2007; 2: 98-103.
7. Akbıyık A. El çek tabip el çek yaram üstünden. In: Turhan S, Akbıyık A, Güzelgöz O, eds. Şarkılarda sağlık & sağlıkla ilgili şarkılar. 1. Baskı. Sağlık Bakanlığı 2011: 27-31.
8. Çıpan M. Müsîkî ve şiir iklimimizde “dert, derman, tabip” olgusu. AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Derg 2009; 39: 609-630.
9. Birkan ZI. Müzikle tedavi, tarihi gelişimi ve uygulamaları. Ankara Akupunkt ve Tamamlayıcı Tıp Derg Published online 2014.
10. Kral B. Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2020; 8: 170-189.
11. Necdet Rüştü Efe. Accessed May 12, 2023. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/efe-necdet-rustu>
12. Cahit Öney. Accessed May 12, 2023. <https://www.biyografya.com/biyografi/732>
13. Ertuğrul Ottekin. Accessed May 12, 2023. <https://www.ticarihayat.com.tr/ottekin-hayatimda-hic-muzik-dersi-almadim>
14. Mehmet Turan Yazar. Accessed May 12, 2023. https://tr.wikipedia.org/wiki/Mehmet_Turan_Yazar

15. Petrušić D. The cultural impact of music on society with a special emphasis on consumerism. In: BCES Conference Books 2021; 19: 138-142.
16. Gidiş V. An analysis on modes used in Turkish classical music in relation with popular culture and music. Türk&İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi 2018; 5: 331-350.
17. Baydag C. Duygudurum bağlamında müzik ve insan sesi. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi 2019; 9: 363-374.
18. Öztürk L, Özbek H. Küllerinden doğan bir tıbbi uygulama: müzik terapi. J Heal Serv Educ 2018; 2:1-8.
19. Özbek H. Anadolu tıbbında müzikle tedavi. Anadolu Tıbbi Derg 2022; 1: 73-76.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/anadolutibbi/issue/73485/1209112>
20. Özkan İH. Makam. TDV İslam Ansiklopedisi.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/makam--musiki>
21. Yahya Kaçar G. Türk mûsikisinde makam. İSTEM 2008; 6: 145-158.
22. Özkan İH. Usul. TDV İslam Ansiklopedisi.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/usul--musiki>
23. Hatipoğlu V, Sağlam A. Türk mûsikisi'inde usûl geleneğinin değerlendirilmesi. Eğitimde Kuram ve Uygulama Derg 2013; 9: 113-134.